

**OTOBİYOGRAFİLERİN CİNSİYETİ:
KADIN VE ERKEĞİN KENDİ YAŞAM ÖYKÜLERİNİ YAZARKEN
ORTAYA ÇIKAN FARKLILIKLARIN LIV ULLMANN VE
INGMAR BERGMAN'IN OTOBİYOGRAFİK "DEĞİŞİM" VE
"BÜYÜLÜ FENER" ADLI KİTAPLARI
ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ**

Gülsen GÜMÜŞ*

Kadın Hakları açısından, diğer ülkelere göre daha çok yol katetmiş olan İskandinav Ülkeleri'nin sıradan değil, sanat çevresinden olan eş değer eğitimler almış, aynı sanat dalında çalışmalar yapmış ve hayatlarının bir döneminde bir birlikteliği paylaşmış Liv Ullmann ve Ingmar Bergman'ın kendilerinin yazmış olduğu yaşam öykülerinden yola çıkarak, her ikisinin de yaşantılarında toplumsal cinsiyet rollerini nasıl benimsediklerini bu toplumsal cinsiyet rollerinin yaşamsal ve yazınsal dünyalarını ifade ederken nasıl etkin olduğunu incelemeye çalıştım.

18 yy Fransız romantik kadın edebiyatçılarından Madam de Stael "Aşk bir kadının hayat hikayesi, bir erkeğin hayatındaki basit bir olaydır" demiş.

Liv Ullmann **Değişim**⁽¹⁾ adlı otobiyografik kitabına şöyle başlar "Aşk, insan, yalnızlık, kadın üzerine yazmak istiyorum. Adadaki rastlantıyı yazmak istiyorum. Yaşamımı değiştiren erkeği yazmak istiyorum."

Ailesi dahil hiç kimsenin desteğini görmeden büyük bir çalışma ve özveri ile sıfırdan başlayarak sanatında zirveye ulaşmasını bilmiş bir kadının, bütün bunları büyük bir atılım ve değişim olarak görmeyişi, hayatının en büyük değişimini bir erkeği tanımasına bağlayışı, sanırım Madam de Stael'i bir kez daha haklı çıkarıyor. Demek ki 17. yy'dan 20. yy'a kadar kadın için pek bir şey değişmemiş.

Liv Ullmann kitabının ilk sayfasında şöyle devam eder: "Şimdi kendimi gözler önüne sermekten korktuğumu duyumsuyorum. Yazacaklarımın beni incinebilir duruma getirmesinden, savunmasız bırakmasından korkuyorum."

(*) İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans Programı öğrencisi.

(1) Liv Ullmann, **Değişim**, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.

(2) Ingmar Bergman, **Büyülü Fener**, Afa Yayınları, İstanbul, 1990.

Toplumda kadına çizilen bir sınır var. Liv Ullmann bütün kadınlar gibi bu sınırlar dahilinde davranmadığı zamanlar toplum tarafından eleştirileceğini, yargılanacağını biliyor. Bu çizilen kalıpların dışına çıktığını itiraf etmek, topluma mal olmuş bir sanatçı için toplumun gözünden düşmeyi göze almak, hiç kolay değil. Çünkü kadın Norveç'te de çizginin dışına çıkmamalı.

Liv Ullmann kitabının 8. sayfasında "Başlı başına gerçeğin ilginç olduğuna inanmıyormuş gibiyim." diyor. Kadınlar yaşadıkları reel hayattan memnun değiller. Bu nedenle gerçeğe ilintili fakat hayali unsurlarla oluşturdukları dünyalarda yaşamak onları mutlu ediyor.

Liv Ullmann yine sayfa 8'de şöyle yazıyor: "Kızım uyanmadan önce sıkıca ona sarılıyorum, sıcaklığını ve huzurlu soluk alışımı duyuyorum. Olmak istediğimi onun sayesinde olabilmeyi umuyorum." Liv Ullmann'ın küçük kızının sayesinde olabilmeyi umduğu, olmak istediği nedir? Bence; bireyselleşmek, toplumda kendine ait doğruları ve istekleri ile varolabilecek bir insan olabilmektir. Carolyn G. Helburn "Kadının Özyaşamını Yazarken"⁽¹⁾ adlı kitabında belirttiği gibi, "İktidarın gerçek biçimde ortaya konusu, iri bir adamın ufak tefek bir adamı ya da bir kadını dövmesi demek değildir. İktidar, insanın eyleme temel oluşturacak her türlü söylemde yerini alabilme yetisi, kendi payına düşen ağırlığı, koyabilme hakkıdır. Bu Pentagon'da da, evlilikte de, dostlukta da, siyasette de geçerlidir."

Fakat Liv Ullmann, bireyselleşmenin niçin kızı sayesinde olabileceğini düşünüyor? Bir çocuğun bir kadının bireyselleşmesinde ne gibi bir etkisi olabilir? Bu noktada Freud'un kız çocuklarına ilişkin görüşü akla geliyor. Freud, kız çocuğunun kendisinde penisin olmamasını bir eksiklik olarak gördüğünü ve erkek çocukları kıskandığını, normal bir kadının bu kıskançlığını çocuk sahibi olarak yenebileceğini söyler. Freud'un burada bahsettiği penis kıskançlığı organsal olmaktan çok, toplumun penis sahibi insanlar olarak, erkek cinsine yüklediği iktidardan kaynaklanan güçtür. Kadınlar da bedenlerinden yeni bir canlı yaratma gücüne sahiptirler. Belki de bu onların toplumca onaylanan ve kutsanan, vücutlarını yalnızca bir zevk objesi olmaktan çıkararak tek güçleridir. Bu bağlamdan yola çıkarak çocuk doğuran bir kadının kendini daha bir iktidar ortağı, daha bir birey hissetmesi normaldir. L. Ullmann'ın yukarıda andığım cümlelerinde de bu bilinçaltı olguların yatışını düşünüyorum.

C.G. Helbrun, **Kadının Öz Yaşamını Yazarken** adlı kitabında Patricia Spacks'ın şu sözünü alıntılar: "Güçlü kadın düşü gerçekleşse bile kadın özyaşamını yazarken anlaşılmas bir biçimde yine yetersizliğin itirafına dönüştürür." (sayfa 16).

(1) Carolyn G. Helburn, **Kadının Özyaşamını Yazarken**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, sayfa 12.

C.G. Helburn'un kitabında söylediği gibi: "Başarılı bir erkeğin meslek yaşamının evliliği ve çocuklarının istekleriyle temel bir çatışma içinde anlatılmasını pek beklemeyiz. Bu erkek hiçbir suçluluk ya da karışıklık duygusuna kapılmadan genel yaşamının zaman zaman özel yaşamına taşmasına izin verebilir." (s. 16).

Yine C.G. Helburn P. Spacks'tan aldığı alıntıda belirttiği "...her bir yazarın, kendi adına çok önemli, zaman zaman gözükamaştırıcı başarıları bulunsa da, öyküde başarı teması hemen hemen hiç kendini göstermez... Benliği öne çıkarıcı, benliği sergileyici bir tür de yazıyor olmalarına karşın bu kadınlar, kendi önemlerini doğrudan vurgulamakta şaşkıncı ölçüde başarısız kalırlar. Bu kadınlar, yaşamlarındaki her türlü başarısızlığın sorumluluğunu bütünüyle üstleniyorlar; oysa sonunda altına girdikleri sorumlulukları bile istediklerini ya da herhangi bir biçimde hırslı olduklarını kabul etmekten kaçınıyorlar" diye eklediği durum Liv Ullmann'da görülmez.

Kendi mesleki yeteneği ve başarısından emindir. "Değişim" adlı kitabında bu sanat dalına nasıl gönül verip çabaladığından, ailesinin pek onaylamasına rağmen azimle çalışmayı sürdürdüğünden ve bu konuda kendine olan güveninden bahseder. "Yakında onsekizime basacaktım ve Londra'da tiyatro öğrenimini bitirip Oslo'ya gelmiştim. Hemen hemen herşeyi bildiğimi sanıyordum. Bir oyuncu olarak gizil gücümden kesinlikle hiç kuşku yoktu." (L. Ullmann-Değişim, s. 65).

Fakat Liv Ullmann da yaşamöyküsünü anlatırken P. Spacks'ın belirttiği "yetersizliğin itirafı'na dönüşürme" yöneliminden kendini alamaz. L. Ullmann kitabının son sözünü kızı Linn'e hitaben yazmıştır. Bu hitapta çocuğuna yeterli zaman ayıramamanın vicdan azabını duyan bir annenin itirafı vardır. "Seni aceleyle kucaklayan tutkulu ve gerilim içinde bir annen vardı. ... yorgundum ve üstüme fazla gelmemeni isterdim senden. Çünkü sınırlarım kopmak üzereydi. Ve zaman zaman benden uzaklaştığını gördüm. Seni geri çağırmaktan korktum. Korktum çünkü huzursuz vicdanım bana ağır geliyordu... sana koşup senin yaşamını sürdürmemek için gerçekte hiç bir geçerli nedenim olmadığını anlıyor musun?" (s. 226-227). Oysa bu kadar mesleki yoğunluk arasında çocuğuna zaman ayıramaması gayet normaldi. Liv Ullmann bu durumu itiraflarla bezeli bir yetersizlik duygusu olarak dile getiriyor. Fakat bu hissettiklerinin toplumsal rollerden kaynaklandığının da farkında; "Bütün yaşamım boyunca bir annenin çocuğuyla birlikte evinde olması gerektiğini, buna zorunlu olduğunu okudum. Suçluluk içime işlemiş. Vicdan azabım günlük yaşamımın bir parçası. Linn'e haksızlık yaptığımdan korkuyorum." (s. 185).

"Hergün yazmaya çalışıyorum. Bu telefonların, Linn'in, dadının komşuların bulunduğu evde çok güç. Erkek olsaydım farklı olacaktı. Erkeğin evde yaptığı iş, mesleği, yorgunluğu, zihnini toplama gereksinimi de çok daha saygı uyandırıyor." (s. 29).

Liv Ullmann "Vicdanım beni rahatsız ediyor. Çünkü kötü bir anneyim. Çünkü yetersizim. Mektuplara yanıt vermiyorum. Musluğu onarmayıp suyun aylarca damlamasına göz yumuyorum." (s. 30), dedikten sonra hemen aynı sayfada bunun empoze edilmiş kadın rolünden kaynaklandığını da belirtiyor. "O korkunç kadın suçluluğu yok mu?" diyor. Liv Ullmann'ın bu tür tespitleri kitabına adını veren "Değişim" in kendi "ben"inde gerçekleştiğinin göstergesidir.

Ingmar Bergman'ın "Büyülü Fener" adlı kitabında ise sekiz çocuk baba-sı bir insan olduğu halde, maddi konular ve şikayetler haricinde çocuklarıyla ilgili ne bir sevgi sözcüğü geçer ne de çocuklarıyla yeteri kadar ilgilenememesi, zaman ayıramaması konusunda herhangi bir itiraf cümlesi. Bu konudaki kaygısını anlatan bir söyleme roman boyunca rastlanmaz.

Fatmagül Bertkay'ın "Kadın Olmak Yaşamak Yazmak"⁽¹⁾ adlı kitabında belirttiği gibi: "Feminist edebiyat eleştirmenleri, kadınların özyaşam öykülerinde ilginç bir ortak özellik saptıyorlar. Başkaları ile özdeşim. Bu, özellikle özyaşam öykülerinin kaynaklandığı koşulların özgüllüğünü ve özerklik ve bağımsızlık isteği ile bağımlılık konumu arasındaki gerilimi yansıtıyor. Kadınlar bu gerilimin üstesinden gelmek için bir yandan topluma kendi öz imajlarını sunarken bir yandan da başkaları ile olan bağlarını vurguluyorlar. Bu başkaları bazen bir toplumsal sınıf, ırksal ya da etnik bir kategori olabiliyor." Liv Ullmann'da belki diğer kadınlarla özdeşim yok. Ama onda da bu ihtiyacı oynadığı rollerdeki kadın tiplerini karşılıyor. Her rolü oynarken özellikle "Bebek Evi"ndeki "Nora", "Bir Evlilikten Sahneler"deki "Marieanne" ile "Göçmenler"deki "Kristina" ile kendini özdeşleştiriyor.

"Marieanne, sürekli sevgiyi düşünüyor. Duygusunu olması gerektiğine, inandığına benzetemediği için tasalanıyor.

'Sevgi nedir? Duyduğum, sevgi mi?'

Yanıtı, filmin sonu veriyor:

Sevgi, artık birbirini benimseyen iki kişi arasındaki yakınlıktır.

Yalın bir mutluluk içinde.

Sevgi, budur. Onların sevgi biçimi.

Gerisiyse, fantazidir.

Göçmenler'deki Karl Oskar'ı anımsıyorum. Duyguları konusunda birbirleriyle kesinlikle konuşmuyorlardı. Sanırım duyguları konusunda fazla bir şey de bilmiyorlardı. Ancak, Kristina yurdundan binlerce kilometre uzakta ölüm döşeğindeyken, Karl Oskar yatağının kenarına oturarak elini tutar ve sakın sakın ve büyük bir inançla 'Sen ve ben, iyi dosttuk' der.

(1) Fatmagül Bertkay, *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13.

Bu, daha güzel söylenemez." (s. 183)

"Nora'yı seviyorum. Güzel ve Ibsen, onu çok iyi çizmiş.

Nora'nın kabul edilme gereksinmesi. Kendini gerçekte olduğu gibi gösterme kaygısı.

Bir şey söyleyen, ama çok farklı bir şey kasteden bir kadın. Herkesle arkadaş olmak, herkesçe beğenilmek isteyen. Gücendirecek bir söz söyleyeceğini duyumsadığı anda "bana kızmayın!" diye bağırır. Ve bu arada kendi gizli yaşamını sürdüren, kocasının hayatını kurtarmak için güçlülük ve kararlılıkla parasal işlemleri yürüten (o günlerde bir kadın için alışılmamış bir şey)... karar anı geldiğinde ahlak açısından çirkin bulduğu işi yapmayı reddediyor. Dr. Rank ona aşkını ilan ettiğinde ve çok gereksindiği parayı vermek için yalvardığında durumdan yararlanmayı Nora aklına bile getirmiyor.

Helmer gibi Nora da toplumun kurbanlarından biri. Nora bir anlamda bir kadından, bir eşten, bebek çocuktan beklenildiği gibi davranıyor.

Nora kendi rolünü oynuyor. Helmer kendi rolünü. Hiçbiri, ötekine şans tanımıyor, çünkü her zaman birbirlerinin oynadıkları role yardım ediyorlar"... Nora'nın en güzel bildirgesinin ve sevgi gösterisinin kocasını bırakmak olduğuna inanıyorum." (s. 190).

"Sahne oynadığım rol benim için gerçek. Benzer biçimde benim gerçeğim sahnede rolünü oynuyor. Herbiri, bütünü bir parçası" (s. 192).

Yukarıdaki alıntılar Liv Ullmann'ın oynadığı rollerdeki kadın tipleriyle özdeşleşiminin, bunu yorumlayışının ve sinema sanatçısı bir kadının kendi benliğini bulma sürecinin bir ifadesidir.

Liv Ullman da diğer kadınlarda olduğu gibi kendisinden daha az başarılı bir erkekle birlikteyken bir rahatsızlık duyduğunu vurgular. "İçimden karşı çıkmakla birlikte hâlâ bir erkekle birlikte iken kendimi güçlü olduğum için ondan özür diler bulabiliyorum. Çünkü onu kendimden zayıf buluyorum. Belki bu yüzden gücümden korkuyorum. Onun gelişmesini överken kendiminkini ise olabildiğince önemsiz gösterirken gözümü gözle-rinden ayırmıyorum." (s. 177)

Oysa Ingmar Bergman'ın kitabında hiç böyle bir kaygı belirtisi görülmez. Çünkü İsveç'te (başka yerlerde olduğu gibi) erkeğin daha başarılı olması gerekli ve bir o kadar da doğaldır.

Liv Ullmann, değişimini anlatırken şöyle der: "Değişim nedir? İçimde olup biten birşey mi yoksa başka kişilerde deneylediğim bir şey mi?" (s. 192) Liv Ullmann, değişimin özbenlikle sınırlı olmadığını diğer insanlarla ilintili olarak gerçekleşebileceğinin, yaşamdaki insan faktörünün öneminin farkındadır. Ingmar Bergman'ın kitabında ise çocukluğu ve ergenliği dışında etkilendiğini belirttiği insan ilişkileri yoktur. I. Bergman'ın evlendiği beş karısı ve en az o sayıda uzun süreli birlikteliği paylaştığı kadınlar sanki yok gibi-

dirler. Bergman'ın ilişkileri hiç yaşanmamış duygusalıklar ağıdır. Bergman için sevgi, kadınlarla ilişkide, sperm ve yumurta gibi yalnızca bur unsurdur.

"Kadınlarla dostluk daha kolaydır. İçtenlik belirgindir (böyle düşünmek istiyorum), hiçbir şey talep edilmez (umuyorum), sadakat kırılğan değildir (sanıyorum). Önyargısız sezgiler, açık duygular vardır, sözkonusu edilen prestij değildir. Ortaya çıkan çatışmalar doğal kabul edilir, bulaşıcı değildir. Birlikte akla gelebilecek her türlü dansı, her figürü yaptık: İhtiras, şevkat, tutku, budalalık, ihanet, öfke, komedi, can sıkıntısı, sevgi, yalanlar, sevinç, doğumlar, yıldırım çarpmaları, ay ışığı, mobilya, ev aletleri, kıskançlık, büyük yataklar, dar yataklar, evlilikdışı ilişkiler, sınırları zorlama, iyiniyet. Daha bitmedi: Göz yaşları, erotizm, yalnızca erotizm, felaketler, zaferler, dertler, utanmazlıklar, kavga dövüşler, kaygı, gene kaygı, çaresizlik, yumurta, sperm, aylık kanamalar, ayrılıklar, donlar. Gene bitmedi - çığrından çıkmadan bitirmek en iyisi: İktidarsızlık, iğrençlik, dehşet, ölümün yakınlığı, ölüm, kara geceler, uykusuz geceler, beyaz geceler, müzik, sabah kahvaltıları, göğüsler, dudaklar, resimler, kameraya doğru dönüp elime bak, ten, köpek, ritüeller, ördek kızartması, balina bifteği, bozulmuş istiridyeler, kandırmalar, sinirlenmeler, irza geçmeler, şık giysiler, mücevherler, temaslara, öpücükler, omuzlar, kalçalar, garip ışıklar, sokaklar, kentler, rakipler, baştan çıkaranlar, tarakta saçlar, uzun mektuplar, tüm o kahkahalar, yaşlılık, ağrılar, gözlükler, eller, eller, eller. Aryanın sonu geliyor: Gölgeler, yumuşaklık, sana yardım edeyim, kumsal, deniz. Artık sessizlik. Babamın camı çatlak altın saatinin üzerinde tıkrdayıp duruyor. Onikiye yedi var." (Ingmar Bergman, **Büyük Fener**, s. 289-290).

İlk ergenlik yıllarında Bergman ve Ullmann'ın aşka bakışları; bir erkek ve bir kadının, ilk deneyimlerinden itibaren, adeta ayrı dünyalarda yaşıyorlarmışçasına, nasıl farklılaştığını vurgular.

Liv Ullmann genç kızlık dünyasındaki aşk imgesini şöyle anlatır:

"Ve Aşk. Perdedeki gibi yaşamak isterdim onu: Bana şefkatle bakan, Erkek Kahraman'ın Kadın Kahraman'a fısıldadığı sözcüklerin aynısını fısıldayan beyaz gömleklili, beyaz tebessümlü bir erkeğin karşısında ayakta durmak.

Beni öptüğünde kemanları duymak." (**Değişim**, s. 24).

Ingmar Bergman aşkı ve aşkın bir "erkeğe faydalarını" şöyle anlatır:

"Kısa bir süre sonra yalnızca görünürde Stockholm Üniversitesine gidiyordum. Maria'yla yatmadığım zamanın tümünü öğrenci tiyatrosu alıyordu. Maria, Pelikan'da anneyi oynuyordu ve öğrenciler arasında ünlüydü. Dik göğüsleri, geniş kalçaları ve baldırları, yuvarlak omuzlarıyla tıknazca bir bedeni vardı. Yüzü yassıydı, burnu uzun ve biçimli, alını geniş, koyu mavi gözleri anlamlıydı. Ağzı incedi ve köşeleri hoş bir biçimde aşağıya sarkıktı. Saçları ince telli ve kıpkırmızı boyalıydı. Dile karşı oldukça yetenekliydi. Ar-

tur Lundkvist tarafından övülen bir şiir kitabı yayınlanmıştı. Akşamları öğrenci kahvesinin bir köşesinde bir masaya kurulum, konyak yudumlar ve kan kırmızı mühürlü, koyu sarı teneke bir kutusu olan Gold Flake marka Amerikan sigaralarını birbiri ardına tütürürdü.

Maria bana her tür deneyimi yaşattı. Entelektüel tembelliğime, ruhsal şapşallığıma, karışık duygusallığıma harika bir panzehir oldu ve beni tutsak eden demir parmaklıkları açıp gözü dönmüş bir çılgını ortaya çıkararak cinsel açlığımı da doyurdu" (**Büyülü Fener**, s. 155).

Liv Ullmann kitabında "küçüklüğümde ay büyüleyici gelirdi (...) Henüz yeni doğmuşken incecikten percerenin yanına giderdim ayın önünde üç kez eğilirdim böylelikle dileğim gerçekleşecekti. Kötü düşler gördüğümde aydan sevdiğim hiç kimsenin beni bırakıp gitmemesini isterdim." (s. 12). Yine aynı sayfada Liv Ullmann babasının, altı yaşında iken ölmesini "babam bırakıp gitmişti." diye nitelendiriyor.

Babasını küçük yaşlarda kaybeden ya da ayrı büyüyen kadınlarda psikologların tespit ettiği genel yönelim, kendilerinden yaşça daha büyük erkekleri tercih etmeleri, sevgililerini, kocalarını babaları ile özdeşleştirme çabası Liv Ullmann'da da görülüyor: "Kırda benimle birlikte yürüyen bir adam uzun boylu sırtında kahverengi deri bir ceket. Hiç konuşmuyor. Gene de ellerimizi tutup sıkıyor, birbirimize gizli sinyaller gönderiyoruz. Bu da babam olmalıydı (s. 13) derken, bir sonraki sayfada L. Ullmann, I. Bergman'ı şöyle tanımlamaktadır: "Linn'in babasının da kahverengi deri ceketini var. Bir gün onlara bakıyorum. Linn beş yaşında. Birlikte yolda yürüyorlar. Çocuğun eli babasının eline doğru uzanmış." (s. 14).

I. Bergman da Freudyen psikologları haklı çıkarır nitelikte küçüklüğünde müthiş bir Oidipus Karmaşası yaşamıştır. "Çocukluk fotoğraflarıma eğilmiş, büyüteçle annemin yüzünü inceliyor, çoktan silinmiş duyguların içine sızmaya çalışıyorum. Evet, annemi sevdim ve bu fotoğrafta geniş alının ardında ortadan ayrılmış gür saçları, oval tatlı yüzü, duyarlı ağzı, koyu renk biçimli kaşlarının altındaki sıcak içten bakışı ve küçük elleriyle annem çok çekici.

Dört yaşındaki yüreğim ona duyduğum köpeksi bağlılıkla tükeniyordu.

Gene de ilişkimiz yalın değildi. Anneme aşırı bağlılığım onu rahatsız eder, sinirlendirirdi. Sevgi açlığım ve şiddetli patlamalarım onu kaygılandırır. Çoğu kez soğuk, alaycı sözcüklerle beni yanından uzaklaştırırdı. Öfke ve düş kırıklığı içinde ağlardım." (**Büyülü Fener**, s. 7).

Bu altında yetişkin bir erkek olarak annesinin fotoğrafına bakan Bergman'ın, onun kadınsı çekiciliğine dalıp gitmesi, erkeğin, koştugu bir bedeni şeyleştirme yeteneğinin - cinsiyetçi bakışının derecesini göstermesi açısından da çok çarpıcıdır.

I. Bergman otobiyografik kitabında çocukluk anılarına akrabalarına çok geniş bir yer ayırmış. Kişiliğinin çocukluğunda oluştuğunu ve çocukluğundaki benine yerleşen imgeleri bütün oyun ve filmlerinde kullandığını; oyunun adını ve sahnesini belirterek verir. Ayrıca I. Bergman yaşlılık döneminde annesinin resimlerinden faydalanarak "Karin'in Yüzü" diye bir fotoğrafik bir film bile yapmıştır.

Bergman'ın bence yazınsal açıdan en sürükleyici, en başarılı ve en insanî olduğu bölümler çocukluğunu anlattığı, betimlediği bölümlerdir. Bu bölümlerde Bergman'ın dili coşkun ve sürükleyicidir.

Liv Ullmann'da çocukluğuna ait hatıralar çok az ve fazla duygu yüklü değildir. Bazı kadınların çocukluklarındaki ayrıntılardan fazlaca söz etmemelerinin nedenlerini; kendilerini ailelerinin devamı ve temsilcisi gibi görmemeleri, orada geçici olduklarının, hayatlarını başka bir yerde başka bir soyadla kuracakları düşüncesinin küçüklükten beri kız çocuklarına sezdirilmesi ve işlenmesinde bulmak mümkündür. Mesela Liv Ullmann kızı Linn'den bahsederken ne kendi ile ne Ullmann ailesi ile bir bağ kurmazken I. Bergman Gun Hagberg'den doğan oğlu Ingmar'ı betimlerken şöyle bir ifade kullanır: "Şaşırtıcı bir biçimde büyükbabasının öğrencilik fotoğraflarına benziyordu. Aynı koyu mavi gözler, aynı renk saçlar, aynı alın ve aynı duyarlı ağız. Aynı uzak Bergman tavrı; bana dokunmayın, bana yaklaşmayın, bana abanmayın; ben bir Bergman'im, lanet olsun!" (s. 100)

Soyunu dolayısıyla erkek kültürü yüceltme çabası ve bunun anlatısı; "Genelde dostluk kurma yeteneğim konusunda kendimi hiç hayale kaptırmıyorum. Ben gerçi sadık ama son derece kuşkucu biriyim. Eğer bana ihanet ettiğini fark edersem, ben de hemen ihanet ederim. Dışlandığımı hissedersen, ben de hemen dışlarım. Kuşku götürür ve tipik Bergmanvari bir yetenek." (s. 289-290) kitabında yeri geldikçe değinilmiş ana eksenlerden biridir.

Liv Ullmann'da ilk cinsel deneyim ve cinsel yaşam es geçilmiş, hiç bahsedilmemiş. Bergman'da ise bu konuda tam bir erkek görüş açısı ve böbürleniş görülmüyor. Bergman sekiz dokuz yaşlarında iken orta yaşlı bir kadının kendisine uyguladığı cinsel tacizi büyük bir zevk ve gurur yüklenimi ile betimlemektedir. "Önemsiz bir olay bende belirli bir izlenim bırakmıştı. Ailenin Alla Petréus adında orta yaşlı dul bir dostu vardı. Fin asıllı bir İsveçliydi ve kilise işleriyle candan ilgileniyordu. Papaz evini etkilemeyen geçici bir salgından dolayı bir kaç haftalığına Alla Teyzeye gönderildim... Alla Petréus hiç güzel değildi. Kalın gözlükler takar, erkek gibi yürürdü. Bol bol gülerdi, güldüğü zaman ağzının kıyılarında salyalar oluşurdu. Şık giyinir, sinemada çıkarmak zorunda kaldığı büyük şapkalar takardı. Teninin rengi hoş, kahverengi gözleri sıcak, elleri yumuşaktı. Boynunda değişik biçimlerde bir kaç doğum lekesi vardı ve egzotik bir parfüm kokardı. Sesi genizden ve neredeyse erkeksiydi. Onunla kalmaktan mutluydum ve okula yürüdüğüm yol da

yarı yarıya kısalmıştı. Hizmetçisi ve aşçısı Fince konuşurlardı, gene de beni şımartır yanaklarımı ve popomu çimdiklerlerdi.

Bir akşam banyo yapacaktım. Hizmetçi küveti doldurdu ve içine güzel kokulu bir şey döktü. Sıcak suyun içine girdim ve zevkten sızdım. Alla Petréus uyudum mu diye sormak için kapıyı vurdu. Ben yanıtlamayınca içeri girdi. Girer girmez üzerine giydiği yeşil bornozu çıkardı.

Sırtımı ovacağına söyledi. Arkamı döndüm, küvetin içine girdi, beni sabunladı ve sert bir fırça ile sırtımı fırçaladı. Sonra yuşuşacak elleriyle beni duruladı. Elimi alıp bacaklarının arasına çekti. Parmaklarını açıp onları daha da içeri bastırırken, öbür eline de penisimi aldı, yüreğim adeta ağzımda atmaya başladı. Penis şaşkın hemen uyandı. Ön deriyi geri çekip, orada birikmiş beyaz maddeyi dikkatle temizledi, olay bütünüyle çok zevkliydi ve hiç de ürkütücü değildi. Beni güçlü yumuşak baldırlarının arasında sımsıkı tuttu. Yoğun neredeyse can atıcı bir zevkin içinde hiç korkmaksızın ya da karşı koymaksızın bir beşikte gibi sallandırıldım.

Sekiz yaşındaydım belki de dokuz, Alla Teyze ile evde, Papaz evinde sık sık karşılaştık. Zaman zaman kalın gözlüklerinin ardından bana bakıp muzipçe gülümsemesine karşın olaydan hiçbir zaman söz edilmedi. Ortak bir gizimiz vardı." (s. 121-122).

Bergman ilk mastürbasyon deneyimini de inanılmaz derecede abartılı anlatmıştır.

Ergenlik çağlarında genç bir erkeğin kadınlara bakış açısını açık bir yüreklilikle yazar Bergman: "Kızların göğüsleri, kalçaları, popoları, ve neşeli alaycı gülüşmeleri vardı. Çatı arasındaki küçük odamda hayalimde teker teker hepsiyle yatıyor, eziyet edip küçümsüyordum." (s. 125).

Bergman sınıf arkadaşıyla onaltı yaşlarındaiken yaşadığı cinsel tecrübeleri ise duygudan uzak ve mekanik eylemler bütünü olarak vermiştir (s. 129-130).

Bergman mesleki yaratımla cinsel yeterlilik gücünü özdeşleştirir. Her erkekte olan mesleki başarının "erkeklik gücünü", cinsel iktidarın (cinsel eylemler aktivitesinin) mesleki başarıyı körüklemesi olgusunu birçok yerde belirtmiştir. Özellikle aşağıya aldığım cümlesi bu durumun en iyi ifadesidir. "Yaşlılıkta yaratıcılık muhtemelen pek doğal değil, dönemsel, geçici tıpkı yavaş azalan cinsellik gibi." (s. 72).

Liv Ullmann kitabının büyük bir bölümünü Bergman ile olan ilişkisine, bu ilişkinin evrelerini anlatmaya ve bu ilişkisini yorumlamaya ayırmıştır. Özellikle Farö Adası'ndaki paylaştıkları ortak yaşamın Bergman'ın ve Liv Ullmann'ın kitaplarındaki anlatım ve algılanışı oldukça farklıdır.

L. Ullmann, Bergman'la birlikteliğini (bkz. s. 97-122) "bir başka insanı yaşıyan kendini" şöyle anlatır: "Adada Persona'yı çekiyorduk. Hava sıcaktı.

Ben, başka bir insanı yaşıyordum o beni yaşıyordu... İlişkimizin nereye varabileceğini hiç merak etmiyordum. Güneş ışığının, arzunun ve mutluluğun yumuşak duvarları arasında yaşıyor gibiydim. Şimdiye kadar hiçbir yaz böyle olmamıştı. Böyle değil. Kumsalda uzun uzun yürüyor, hiç konuşmuyor, talepte bulunmuyor, korkmuyorduk. Bir seferinde ötekilerden uzaklaştık. Altında kiraç verimsiz bir toprağın uzandığı taşlı gri bir bayır keşfettik. Oturduk, bir an için güneşin altında iyiden iyiye sakin serilen denize baktık. Elimi tuttu "dün gece bir düş gördüm. Senle ben, acılar içinde birbirimize bağlanmıştık" dedi. Evini oturduğumuz o yerde yaptırdı. Ve bu, onun yaşamını değiştirdi. Benimkini de" (s. 99).

Liv Ullmann'ın Bergman'la kendisinin keşfedip oturdukları için Bergman'ın evini yaptırdığını zannettiği yeri, I. Bergman Liv Ullmann'ın kitabından sonra yayımlanan kitabında Farö Adası'ndaki evi bir arkadaşının önerdiği yere yaptırdığını belirtir ve Liv Ullmann'ın birlikte yaşamak için yaptırdığını zannettiği evin; yapılış nedenleri arasında sonuncu sebeptir. "Sven Nyvist'e hayatımın sonuna dek bu adada yaşamak istediğimi ve film sahnesindeki evin bulunduğu yere bir ev yaptıracağımı söyledim. Sven birkaç kilometre daha güneyi denememi önerdi, şimdi evim onun önerdiği yerde. 1966-1967'de yapıldı.

Farö ile bağlarımın birkaç nedeni vardı: Birincisi sezgiseldi. Bu senin peyzajın Bergman. En derin düşlem biçimleriyle, boyutlarla, renklerle, ufuklarla, seslerle, sessizlikle, ışıklarla ve yansımalarla iletişim kuruyorsun. Orada güven var. Nedenini sormayın. Açıklamalar, beceriksiz usa vurmalara dönüşür. Örneğin. Mesleğimde yalnızlık, uyum, gerilim, gevşeme ve soluk almaya gereksinim duyuyorsun. Farö peyzajı tüm bu zenginlikleri sana veriyor.

Öteki nedenler: Tiyatroya karşı onu dengeleyecek bir başka ağırlık bulmalıyım. Sahilde istediğim kadar bağırıp çağırabilirim, olsa olsa bir martı uçar o kadar. Oysa tiyatro sahnesinde bu, bir felaket olurdu.

Duygusal nedenler: Dünyadan elimi eteğimi çekecek, okumadığım kitapları okuyacak, derin düşüncelere dalacak, ruhumu arıtacaktım.

Öteki duygusal nedenler: Persona'nın çekimi sırasında Liv'le beni karşı konulmaz bir tutku sardı. Büyük bir düşüncesizlikle evi adadaki ortak yaşamımızı düşünerek yaptırdım. Liv'e bu konuda ne düşündüğünü sormayı unuttum. Bunu **Değişim** adlı kitabından öğrendim. Anlatılanlar sanıyorum genelde sevecen içtenlikli ve doğrudur. Adada bir kaç yıl kaldı. Şeytanlarımıza karşı elimizden geldiğince savaştık. Sonra Göçmenler'deki Kristina rolünü aldı. Bu onu çok uzaklara götürdü. Gittiği zaman ikimiz de biliyorduk." (s. 230-231).

Sonuç olarak birlikte geçirdikleri ortak anlara bile farklı yorumlar getiren bu iki insan; bütün incelemede belirttiğim; etken ve alıntılarla; toplu-

mun oluşturduğu, kişisel çabalarla beslenen bir kadınlık ve erkeklik durumundan yola çıkarak hayatlarını yaşamış, yorumlamış ve yazıya dökmüşlerdir.

Sözlerimi Liv Ullmann'ın "Değişim" diye nitelediği kendini bulma sürecinden -bence feminist bilinçlenmesinden- sonra insan ilişkilerine getirdiği bir yorumla tamamlamak istiyorum.

"Gerçekten yalnızken, uyanıp yalnız olduğumu duyumsamamın, birisiyle birlikte uyanarak yalnızlık duymaktan kimi kez daha az güç olduğunu sanıyorum. İki kişinin birlikte, yanyana büyüyebileceğini ve birbirlerine neşe verebileceğini umuyorum. Birinin, gücünü sürdürmek için ötekini ezmeksiniz. Belki olgunlaşma, başkalarının da "olgunlaşmasına" izin vermektir. Kendime ben olma izni vermek." (Değişim, s. 187).

KAYNAKLAR

- Berktaş, Fatmagül, *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1994.
Bergman, Ingmar, *Büyük Fener*, Afa Yayınları, İstanbul, 1990.
Helburn, Carolyn, *Kadının Özyaşamını Yazarken*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.
Ullmann, Liv, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.